

ոչ անթիւ քերականական մանրամասնութիւնքն որ գրքին մէջ ամբարուած են, եւ ոչ որոշել թէ ինչ ասորիան հաստատուն եւ ուղիղ կրնան համարուիլ: Զայս թողով ուրիշ աւելի ձեռն-հաս անձանց՝ կը կըքենք մեր գրութիւնն՝ որ պարզ զեկուցման նպատակաւ գրուած է:

Ի վերջոյ աւելցնենք որ հայագետը կը խոտանայ յատուկ քննութիւն մ'ընծայել գրա-բարի այլեւայլ բարբառներու խնդրոյն (p. 134), ինչպէս նաեւ կրիկեան հայերէնի քառ-բայ մը լոյս հանելու. (p. VIII.) Ի սկզբան միտք ունէր բառացուցակ մը կցել գործոյս. հայց այժմ միտք ունի ընդարձակելով առանձին հրատարակել: Երկուքին ալ կը սպասենք:

Հ. Յ. Տ.

ՄԱՅԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԳՈՐԻՏՈՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ՆՈՐ ԱՍՏԻՂԻՔ ՊԱՏԿՈՒՄԱՐԻ ՓՐԱՆՍԿԱՆ. Հատոր Ա. Ա-Է. էջ 1060. մեծ 4° Պարիս, Գիմ' 25 ֆր.:

Կը փութանք ուրախութեամբ արձանագրել՝ գաղղիերէն-հայերէն բառարանագրութեան (lexicographie) մէջ եղած նոր յառաջադիմութիւնը: Գաղղիերէն-հայերէն բառագիրք չի պակսիր, սակայն երբ իրարմէ կատարեալ գործեր իրարու կը յաջորդեն, թէ նախորդն եւ թէ յաջորդը կը գտնէ գործնականին մէջ իւր յատուկ տեղը:

Այս նոր բառագիրք հետ համեմատութեան կրնայ գալ միայն եւ միայն Պր. Նորայր Բուզանցալոյ բառագիրքն, որ ցարգ գրուած էր հայ գիտնական աշխարհի գրասեղանին մէկ անկիւնը: Լուսինեանին բառագիրքը պիտի գրաւէ կարծենք, միւս անկիւնը, հակակշիւթով, ամբողջը ընկնելով եւն: Սխալ չմկնտի մեր ըսել ուղարկել: Երկուքն ալ ունին իրենց առաւելութիւնները: Նորայրեանն ունի ժամանակէն իսկ հայերէն-լուսինեանինը՝ գործի ընդհանրութիւնը:

Այս վերջինս զգալի օրինակաւ ցոյց տալու համար կը գիմենք համեմատութեան: Մինչեւ Ի գրին վերը՝ Նորայրեանն ունի 656 էջ՝ երկսիւն. իսկ Լուսինեանինը՝ 1060 էջ ունի՝ եռսիւն, ուրեմն 404 էջ աւելի: Այս իսկ բաւական էր, կարծենք, գործին ընդարձակութեան վրայ գաղափար մը տալու համար:

1 Զայս գիտել տուած ենք արդեն 1897ին, տես «Հանդէս Ամսորայ», Փետր. էջ 60. «Գաղղ. - հայերէն նոր բառագիրք» մը:

Միայն թէ կայ գրական հետաքրքրութիւն մը, որ կը մղէ զմզ գարձեալ ձեռք առնելու՝ 3 տարի յառաջ մեր ի գործ գրած փորձը, իմանալու համար թէ այս երկու բառագիրք մէջ ընդարձակութեան համեմատութիւնը կը պահուի թէ ոչ:

Բացինք՝ ըստ պատահան, էջ մը, 990, որ կը սկսի Gossampin բառով եւ կը վերջանայ Gourmով: Արդ այս երկու բառերուն մէջն Նորայրեանն ունի 36 բառ, իսկ Լուսինեան բառագիրքն՝ 57. ուրեմն 21 բառ աւելի: Իսկ եւ Տեմրձիկաշեանի բառագիրքն (վերջինից երկու բառերուն մէջ) ունի միայն 23 բառ, ուրեմն 34 բառ պակաս: Միայն առ հետաքրքրութեան կը յիշենք այս պարագան, վասն զի եւ ոչ կը համարձակինք այս երկու մեծ բառագիրք հետ համեմատականի բերել այս զպրոցական մէջ: Դատապարտելի է այս բառագիրքն ալ՝ հեղինակին հայերէն բառերու հետ ունեցած — իսկականականութեան համար, որ սանձարձակ եւ անկանոն բարդութիւններ ու անանցներ է ըրած, զորոնք Դոն Ե. մը — կրնար բարդել... Դպրոցական բառագիրք մը, որուն հայերէն բառերուն համար զարմանալի է հեղինակին խոստովանութիւնը «... այնքան դժգոհ կը ծնամ ընդհանրապէս այն բառերէն՝ զորս բառագրքի մը պատրաստութեան ժամանակ կը յօրինեմ՝ մտաց անընդդէմ անզգայանակ գործունէութեան մը միջոցին...» (Թառաջաբան): Այսպիսիներու համար, որ՝ գծարձակութեամբ, լեզուի կը կազմեն այսօր, լեզուի ուսումնասիրութիւն, բնական զարգացում, ձոխութիւն եւն է միայն իրենց «մտաց անընդդէմ անզգայանակ գործունէութիւնը»: Հաստ մը երկայնաբանութիւններէ աւելի՝ ազգու եւ համոզել կ'ըլլայ, այս բառագիրքն առաւելութիւններն եւ թերութիւնները մասնաւոր ճշգրտելով, նոյն իսկ մեր՝ ըստ դիպաց ընտրած էջին վրայ: Եւ ինչպէս այսպէս մանրակրկիտ կը քննենք. որպէս զի դատապարտենք այն կարծիքը թէ Պր. Նորայրի Բառագրքն ետքն աւելորդ համարուի թերեւս Լուսինեանը: Երբ ապացուցանենք թէ նոյն իսկ Լուսինեանն բառագիրքն՝ որ իւր ընդարձակութեամբը գլած անցած է իւր նախորդները, շատ բառ պակաս ունի, եւ ապագային՝ ընդարձակագոյն բառագրքերու raison d'être բարձած է, որչափ եւս առաւել Նորայրեանն՝ որ շատ կանոնի է ժամանակաւ, չի կրնար բառնալ այս բառագիրք «գոյութեան իրաւունքը», Լուսին-

Համադգային են եղած, եւ Համադգային ալ կրնան եւ շէտ+ են գործածուել: Բարեբախտաբար միայն այսպիսի բառերէ կազմուած չէ՝ Լուսինեան բառգրքի Հայերէնը . . . :

Այս ընդարձակ բառագիրքը պատկերաղարդ եւս է: Բառարան մը պատկերալից տպագրել՝ սոոյգ է, եական կէտ մը չէ, սակայն առնուրանայի է որ պատկերները շատ անգամ՝ տրուած 4—5 տող մեկութենէ աւելի կը լուսարանեն բառը: Սակայն մեծանուն Հեղինակը թող ներքեմեղի փորձի՞ր գիտողութիւն մը: Բաւարանական պատկերներէն շատերը կը ներկայացնեն — — — յոյս մը եւ ոչ աւելի ինչ. ուր մենք գիտենք ապահովապէս, թէ Հեղինակին միտքն էր նոյն պատկերով աւելի ծանօթութիւն տալ ներկայացուած յոյսին դասին, կարգին, ցեղին, սեռին, տեսակին ու անհատին: Կամ բոլորովին ցանց առնելու է այսպիսի պատկերները, եւ կամ միայն շատ որոշակի գեղեցկագիծերը գործածելու է: Պատկերազարդ ըլլալն Հարկաւորչ Նոյս-ի մը կը ծառայէ, արդ՝ երբ այս որոշ նպատակին չի ծառայիր պատկեր մը, պէտք է անխնայ ի բաց պարտուի եւ բառնայ: Բ. Հատորին մէջ աւելի առատ տեսնել կը փափաքի այս տողերը գրողը՝ էջ 272ի, 287ի, 457ի, 464ի եւն պէս պատկերներ, որոնք իրենց մեկնողական բացատրութեամբն եւ քաղաքի յարմարութեամբն առնն տարակոյս կը փարատեն: Եւ պէտք է ըսել — թիւրիմացութիւնն արգեղելու Համար — թէ այսպիսի եւ նման յարող պատկերներ բազմաթիւ են գրքին մէջ: — — —

Եթէ այս քանի մը կէտերով կրցանք գործին առաւելութիւններուն եւ ծերունի Հեղինակին թափած առատ քրտանց վրայ դարձնել ընթերցողին ուշադրութիւնը, որչափ աւելի յայտնի պիտի ըլլան այս քրտիքներն եթէ նկատուի թէ այսպիսի ընդարձակ, մեծածախս գործ մը չի տպագրուիր Հայ տպարանի մը մէջ, այլ օտար տպարան մը: Այսպիսի պարագաներու մէջ՝ կրնանք ըսել Ռուբին թէ, Լուսինեանի բառագիրքն ըստ ամենայնի, յարողած գործ մըն է եւ Հասած է՝ Ա. Հատորով իւր նպատակին մէկ մասին՝ «օգտակար ըլլալ Ազգին եւ Հայրենակցաց»: Անհամբեր կը սպասենք Բ եւ վերջին Հատորին, զարգարելու Համար մեր գրասենտանին այս պատուական երկասիրութեամբն:

Օգտակարութեան գրաւականն ընդշմարել տրուած էր մեզի՝ մեր տեսած քանի մը թերթերով: Ա. Հատորն Հաստատեց զմեզ մեր Հասանգաման մէջ եւ փափաք մը զարթոյց՝ վաղեմա-

փոյթ ելած տեսնել մամոյն տակէն ամբողջական երկը: Միայն Բ. Հատորը կրնայ այս մեր փափաքը պահպանել:

Կ. Պոլիս, Դեկտ. 12. 1900.

Կ. Գ. ՄՂԻ:

— > < —

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՎՃԻՐՔ ՍԵՐՍԵՆՆՈ

(Ըրարանագիրք)

Յ.

Սեքստոսի զմուտ Հայերէն միացորդներուն հրատարակութենէն ետքը, զոր ըրինք Համամասութեամբ յոյն բնագրին եւ միւս խմբագրութեանց, կրնայինք Տոս Համառօտիւ աւարտել մեր առումնափորութիւնը՝ ամփոփելով մեր խօսքը միայն Հայերէնին վրայ, որ մեզի Համար կարեւոր ալ է: Սակայն ամբողջութեան Համար աւելորդ չէ քանի մը խօսք ըսել նաեւ միւս բնագիրներուն եւ ընդհանրապէս Սեքստոսի անուն կող առածներուն հաւաքման մասին: Բաց ի յոյն բնագրէն միւսներն՝ ինչպէս Համամասութիւնըն ալ ցուցուցին, երկրորդական նշանակութիւն միայն ունին Հայերէնին համար:

Յայնքէնքէն մէջնէ վերջերս կորուած կը հաւմարուէր կամ՝ էր արդեամբք: ՎՃԻՐՆԵՐՈՆ շատերն առանձինն անծանօթ էին, յաճախ գտնուելով Առանձնական յունական բազմազան հաւաքմաներու մէջ, եւ արդէն Գիլգեմեստէր կրնար այսպիսեայ բազմութիւն մը նշանակել: Բայց գործքն իբր ամբողջութիւն գտնել՝ Էլտէրի վերապահուած էր: Արդէն 1880ին գտած էր նոյնը Վատիկանի մէկ ձեռագրին մէջ (թիւ 742) որ ԺԴ. դարու գրչուութիւն մըն է: Հրատարակութիւնը յապաղած էր երկու պատճառաւ. նախ որ նոյն Վատիկանին չափազանց շեղելով Ռուսիկնոսէ՝ մտածել կու տար որ լաւագոյն բնագիր մը գտնել պէտք է, եւ երկրորդ՝ որ այսպիսի բնագիր մը գոյութիւնը նոյնպէս ծանօթ էր իրեն: Հանրածանօթ գիտնականն Լ. Դիւլէն արդէն 1876ին նշանակած էր այսպիսի բնագիր մը Պատմամի մէկ ձեռագրին մէջ (Թ. 263) եւ այն մեծ հնութեամբ՝ Ժ. դարէն: Միայն 1887ին ձեռք ձգելով ստոր ալ մէկ օրինակութիւնը կրնար Էլտէր 1892ին հրատարակել իւր «Առանձնաբք» գրութեան մէջ Սեքստոսի յունարէն բնագիրը՝ յարակից եւ ազգակից առանձնեայն Ալեքսանդրոսի եւ Եւագրի:

Երեք մասի բաժնուած այս հրատարակութեան առաջին պրակը կը պարունակէ 451 վՃԻՐՆ.

1. Gildemeister, p. XXXVIII—XL եւ իւրացանքի բառանքին մէջ: Արդէն մեր ալ նշանակելիքը Համամասութեան Պիւթագորայ, Պոթիլի (աւ. Մարիզա), Գեմէփիտայ եւ եւ: Մարմամանու թիւնքն մեզի Համար աւելորդ են:

2. L. Duchesne, Ի թերթին Arch. des miss. scient. III, 3, p. 440 տես եւ Sakkellion, Catal. Bibl. Patm. 1890, p. 129. 2-րդ, Էլտէրի տես: